

Практичне застосування знань учнями профільних класів суспільно-гуманітарного напрямку в процесі навчання правознавства



В'ячеслав МАЙОРСЬКИЙ,

заступник директора з науково-методичної та експериментальної роботи Іллічівської ЗОШ №1 Одеської області, здобувач кафедри гендерної освіти та методики викладання суспільствознавчих дисциплін НПУ імені М.П. Драгоманова

Концепція змісту й структури загальної середньої освіти передбачає в старших класах загальноосвітньої школи профільне навчання учнів, метою якого є розширення можливостей старшокласників у здобутті якісної середньої освіти, посилення їхньої конкурентоспроможності на сучасному ринку праці чи під час вступу до вищого навчального закладу, формування у них орієнтації на певний вид майбутньої професійної діяльності та сприяння успішній самореалізації в сучасних реаліях життя [3; 6].

Згідно з Концепцією профільного навчання, у старших класах загальноосвітніх шкіл впроваджено такі основні напрями профільного навчання: суспільно-гуманітарний, філологічний, художньо-естетичний, природничо-математичний, технологічний, спортивний [3]. Суспільно-гуманітарний напрям профільного навчання учнів старшої школи безпосередньо пов'язаний з темою нашого дослідження, адже це єдиний профіль, що передбачає вивчення предмета «Правознавство». Крім того, історичний, юридичний та економіко-правовий (тощо) залишаються надзвичайно популярними серед старшокласників шкіл України.

Особливості навчання правознавства в школі, формування правової компетентності учнів, правове виховання як основа правової культури молоді знайшли відображення у наукових працях Т.Головань, В.Дубровського, В.Загреви, Г.Неліпа, В.Оржеховської, О.Пометун, Т.Ремех, Т.Смагіної, Л.Твердохліб, Н.Ткачової, І.Усенка, М.Фіцули та ін. Формування компетентності молодого покоління у сфері прав людини і громадянина України в аспекті громадянського виховання розглядається в дослідженнях П.Вербицької, П.Ігнатенка, Н.Косаревої, Л.Крицької, О.Муляр, Ю.Олексина, О.Пометун, М.Рагозіна та ін.

Окремим аспектам проблематики, пов'язаної з навчанням учнів правознавства, присвячені наукові праці дослідників Н.Жидкової (формування предметних умінь учнів з правознавства), І.Матвієнка (формування ціннісних орієнтацій дев'ятикласників на уроках правознавства), С.Нетьосова (використання ІКТ на уроках правознавства) та ін. Утім, методична література з проблем викладання шкільного правознавства сьогодні представлена

невеликою кількістю видань. Утвердження у навчально-виховному процесі компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів, упровадження педагогічних інновацій (ІКТ, інтерактивних методів навчання, критичного мислення тощо), функціонування старшої школи на засадах профільності потребує розроблення нових методичних основ навчання правознавства учнів основної та старшої школи. Значної уваги науковців і практиків, поглибленого вивчення та наукового обґрунтування потребують методичні аспекти навчання правознавства учнів профільних класів, які залишаються малодослідженими. Саме цим й обумовлена актуальність заявленої у статті теми.

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти передбачає, що у старшій школі, де навчання є профільним, обов'язковий для вивчення зміст освітніх галузей реалізується шляхом опанування окремих предметів, курсів за вибором загальноосвітніх закладів відповідно до загальної кількості годин, рекомендованих для кожної галузі. Зміст освіти і вимоги до його засвоєння у старшій школі диференціюються за базовим і профільним рівнями, де базовий рівень визначається обов'язковими вимогами до загальноосвітньої підготовки учнів згідно з Державним стандартом, а профільний – навчальними програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки України [1].

Коротко зупинимося на аналізі навчальної програми «Правознавство» (профільний рівень). Як зазначають у пояснювальній записці автори програми С.Ратушняк і Т.Ремех, метою курсу «Правознавство» є «формування в учнів розуміння права як відкритої системи, що базується на невід'ємності суспільства від держави, законів від повсякденного життя. Право представлене в курсі елементом цілісного світу,

що складається з понять, переживань і практичних дій. Курс спрямований на розвиток правової і громадянської компетентності, відповідних ціннісних орієнтирів, умінь, навичок школярів» [10, с. 50]. Ця мета реалізується через відповідні завдання, комплекс умінь і навичок учнів, зокрема «вільно оперувати в усній та письмовій мові основними поняттями у сфері правової науки; засвоїти способи самостійного отримання та обробки різнобічної правової інформації з різних джерел; орієнтуватись у системі законодавства та вміти використовувати нормативно-правові акти; визначати суть та пояснювати зміст юридичного документу та шляхи його застосування; використовувати знання з правознавства при аналізі та правовому розв'язанні конкретних ситуацій; на матеріалі курсу – міркувати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, спостерігати, критично мислити, аргументувати думку, визначати та обирати альтернативне рішення і підходи, спілкуватись в малих та великих групах; захищати свої права та права інших, спираючись на правові знання; активно та свідомо приймати участь у суспільно-політичному житті країни, впливати на державну політику» [там само, с. 50–51].

Отже, ця програма відображає компетентнісний і діяльнісний підходи до навчання правознавства, передбачені Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти. Тому практичне застосування знань старшокласниками на уроках правознавства є важливою умовою ефективного навчання цього предмета в профільних класах. Саме детальний розгляд цієї методичної умови і є завданням нашого дослідження.

Навчальною програмою «Правознавство» (профільний рівень) для 10–11-х класів передбачено поглиблене вивчення тем порівняно з програмами за стандартом. Курс «Правознавство» структурований за такими загальними змістово-тематичними блоками: блок I – «Основи теорії держави і права України»; блок II «Основи публічного права»; блок III «Основи приватного права» [там само, с. 50]. Для розгляду заявленої у статті проблеми й виконання поставленого завдання нами обрано розділ «**Конституційне право України**». Наш вибір саме цього розділу курсу обґрунтовується кількома причинами, серед яких:

1. Місце конституційного права в системі права України та його специфіка. Конституційне право посідає визначальне місце у системі права України. Як зазначає О.Фрицький, ця галузь права регулює «політико-правові суспільні відносини, пов'язані із взаємовідносинами особи з Українською державою, реалізацією народного волевиявлення, організацією і здійсненням державної влади та місцевого самоврядування, закріпленням соціально-економічних основ владування, а також з визначенням територіальної організації Української держави» [12, с. 16]. Через норми конституційного права проявляється єдність суспільства України як соціальної системи.

2. Норми конституційного права мають свою специфіку – особливий юридичний зміст та коло врегульованих ними суспільних відносин. Для цих норм характерні такі риси, як найвища юридична сила, установчий характер, особливості структури, безпосередній і прямий характер дії тощо [там само, с. 18].

3. Складність сприйняття учнями матеріалу розділу. Зазвичай учні ставляться до норм конституційного права як до юридичної абстракції чи фікції і не бачать їхньої практичної значущості. Конституційне право належить до публічного права України. Учням важливо опанувати, що особа в суспільстві існує та взаємодіє з іншими не лише в рамках приватного, а й публічного права (наприклад, всі учні є громадянами, їхні батьки час від часу виступають у ролі виборців чи платників податків тощо) [9, с. 78].

4. Труднощі у викладанні вчителями та вивченні учнями тем розділу, викликані змінами у конституційному законодавстві останніх років. Зміст окремих питань і завдань стосовно конституційних положень, представлених у підручниках, робочих зошитах, збірниках для державної підсумкової атестації з правознавства почасти виявляються застарілими за змістом, що потребує від учителя при викладанні конституційного права відстеження змін у конституційному законодавстві та внесення відповідних корективів у подачу навчальної інформації, підготовку завдань для учнів тощо [11, с. 558–559].

5. Достатньо великий обсяг годин, відведених на вивчення цієї галузі – 34 години. Це дозволяє розподілити час як на набуття учнями теоретичних знань, так і на розвиток їхніх умінь і навичок.

Зміст навчального матеріалу розділу «Конституційне право України» охоплює 11 тем: 1. Поняття конституційного права України; 2. Загальні засади конституційного ладу України; 3. Громадянство України; 4. Права, свободи і обов'язки людини і громадянина; 5. Народовладдя в Україні; 6. Законодавча влада України; 7. Президент України; 8. Виконавча влада України; 9. Місцеве самоврядування в Україні; 10. Судова влада в Україні; 11. Правоохоронні органи України та адвокатура [10, с. 61–67].

Зазначимо, що вивчення кожної теми передбачає розвиток в учнів правової предметної компетентності на основі використання для опису знань, умінь і навичок таких ключових слів дії, як: правильно застосовувати та пояснювати на прикладах поняття та терміни; описувати, порівнювати, характеризувати, оцінювати (явище, процедуру, процес); аналізувати положення законодавства тощо. Отже, завданнями навчання правознавства учнів профільних класів є не лише формування у них теоретичної понятійної бази з предмета «Правознавство», а й розвиток їхніх правових умінь і навичок. Важливим є й те, що у старшокласників інтерес до навчання підвищується, їхні пізнавальні мотиви відрізняються вибірковістю, пов'язаною з вибором професії, набуває глибини інтерес до знань, зростає потреба у способах оволодіння навчальним досвідом, зокрема методами теоретичного та

критичного мислення, дослідницькими методами пізнання тощо.

У цьому контексті слушною видається думка Н.Жидкової про те, що в процесі навчання правознавства в учнів формуються й розвиваються предметні вміння. Їх дослідниця розуміє як здатність учнів застосовувати способи дій у процесі навчання правознавства, що уможливають самостійне здобування та засвоєння ними правових знань, вирішення пізнавальних завдань і ситуацій в правовій сфері як у навчанні, так і в житті [2, с. 10]. Це, у свою чергу, виявляється у застосуванні знань учнями.

Як зазначає Н.Менчинська, організація застосування засвоєних знань здійснюється у трьох формах: а) словесній (умова та хід вирішення задачі подається словесно); б) дійовий (умова подається словесно, а вирішення вимагає дії з предметами у матеріалізованій формі – різні види засобів наочності); в) наочно-дійовий (умова подається у наочній формі, а вирішення здійснюється через виконання практичних дій) [4]. Розрізняють два види застосування знань, умінь і навичок: 1) застосування на етапі засвоєння нових знань, умінь і навичок для їх осмислення й запам'ятовування; 2) застосування з метою оволодіння ними шляхом розв'язання задач, виконання різних пізнавальних завдань.

На нашу думку, застосування учнями знань і умінь у процесі навчання правознавства може бути як теоретичним (завдання з пояснення фактів, явищ, процесів), так і практичним (завдання, спрямовані на зміну/перетворення правової інформації).

Одним із ефективних методів практичного застосування знань учнями на уроках правознавства є **аналіз і розв'язання правових ситуацій**. При застосуванні цього методу ситуативного навчання інформація подається учням як проблема, знання здобуваються ними в результаті активної роботи, що передбачає добір необхідної інформації, її аналіз з різних позицій, висунення гіпотез, формулювання висновків і варіантів розв'язання ситуації.

Ми підтримуємо думку О.Пишко про те, що основними цілями методу аналізу й розв'язання правових ситуацій учнями в процесі навчання правознавства є «набуття та закріплення навичок самостійної роботи з нормативним матеріалом; вироблення вміння давати власну правову оцінку конкретних життєвих ситуацій; досягнення належного рівня обґрунтування власної правової оцінки фактичних обставин; наближення навчальних форм засвоєння права до конкретних ситуацій в житті й моделювання власної поведінки в межах права» [7, с. 221].

О.Пометун і Л.Пироженко вважають, що конкретні ситуації на уроках слугують для учнів прикладами для ідей та узагальнень, забезпечують основу для високого рівня абстрагування та мислення, дають змогу пов'язати навчання з досвідом реального життя, пропонують план реального застосування знань [8, с. 50].

Аналіз практики викладання конституційного права на основі проведених нами спостережень та

анкетування вчителів дає підстави стверджувати, що на уроках з конституційного права завдання й запитання переважно мають репродуктивний характер і зводяться до заучування основних понять та опрацювання тих чи інших статей Конституції України. На уроках перевага надається інформації щодо права та чинних нормативно-правових актів, й у більшості випадків ігнорується проблемність та зв'язок з життям. Утім, з огляду на зазначене вище, дозволимо висловити думку про те, що навчання конституційного права учнів профільних класів дають чудову нагоду розвинути вміння учнів розв'язувати правові ситуації, працювати з нормативно-правовими актами, аналізувати інформацію, що подається ЗМІ, дискутувати тощо.

Зупинимося на цьому детальніше. На нашу думку, з усіх тем розділу «Конституційне право» найбільший потенціал для практичного застосування знань учнів через розв'язання правових ситуацій мають такі теми, як «Громадянство України», «Права, свободи і обов'язки людини і громадянина», «Народовладдя в Україні», «Місцеве самоврядування в Україні», адже саме до цих тем можна дібрати ситуації, учасниками яких будуть не лише органи влади, а й фізичні та юридичні особи, що наближатиме учнів до реального життя.

Учні зможуть успішно виконувати такі завдання, якщо будуть навчені певному алгоритму дій при їх розв'язанні, а саме: визначити галузь права, що врегульовує описані в ситуації правовідносини; виділяти правовідносини, що виникають, та елементи, що їх складають; визначити правові норми, які встановлюють правомірні моделі поведінки суб'єктів права; посилатися на положення відповідних нормативно-правових актів; визначити правомірність/неправомірність дій учасників та що їм варто зробити для захисту своїх прав; пропонувати варіанти розв'язання ситуації; формулювати висновки [5; 12]. Наведемо кілька прикладів.

Правова ситуація 1: Громадянин Польщі Єшко Терлецький народився у місті Перемишль в 1938 році (місто входило до складу Польщі, а з 1939 по 1941 рік – до складу УРСР). З 1949 року він постійно проживав у США. У 2012 році подав заяву про прийняття до громадянства України із зобов'язанням припинити іноземне громадянство. Утім, в прийнятті до громадянства України йому було відмовлено. Працівники спеціального уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань громадянства пояснили Єшко Терлецькому, що він не може набути громадянства України, оскільки народився на території Польщі. Обґрунтуйте правомірність чи неправомірність такого рішення.

Передусім при розв'язанні цієї правової ситуації учні мають опрацювати положення Закону України «Про громадянство України», проаналізувати їх щодо можливості набуття Є.Терлецьким громадянства України за територіальним походженням (ст. 8 Закону) та через прийняття (при виконанні зазначених у ст. 9 Закону умов) зробити відповідні

висновки, що зводяться до оцінки аргументації відповідного органу, який мав посылатися на необхідність постійного проживання на території України, а не на місце народження Є.Терлецького.

Приклад 2: *Троє друзів – Алфіна Варламова (14 років, особа без громадянства, перебуває в Україні на законних підставах), Жора Костюк (16 років, громадянин України) та Алекс Залевський (18 років, іноземець, перебуває в Україні на законних підставах) вирішили заснувати громадське об'єднання для задоволення культурних потреб. Кожен з них запропонував найменування громадського об'єднання. Проаналізуйте цю ситуацію, відповівши на запитання: 1) Чи можуть названі особи заснувати громадське об'єднання? 2) Яке громадське об'єднання за організаційно-правовою формою вони можуть утворити? 3) Яким є порядок та терміни утворення громадських об'єднань? 4) Ким визначається найменування об'єднання?*

На відміну від першої правової ситуації, тут відсутній «конфлікт» – відповідаючи на запитання до другої ситуації учні фактично опрацьовують новий Закон України «Про громадські об'єднання», що набув чинності 1 січня 2013 року. Зі статей Закону вони дізнаються, що: 1) засновниками громадської організації можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які досягли 18 років, а молодіжної та дитячої громадської організації – 14 років; 2) громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка; 3) утворення громадського об'єднання здійснюється на установчих зборах його засновників та оформлюється протоколом; громадські об'єднання реєструються або повідомляють про своє утворення протягом 60 днів з дня проведення установчих зборів, а на підставі поданих документів уповноважений орган з питань реєстрації протягом 7-ми робочих днів приймає рішення про реєстрацію або відмову в реєстрації громадського об'єднання, вносить його до Реєстру громадських об'єднань та видає виписку з Єдиного державного реєстру юридичних та фізичних осіб, свідоцтво про реєстрацію громадського об'єднання як громадської організації чи громадської спілки; 4) найменування громадського об'єднання визначається рішенням установчих зборів під час його утворення.

На прикладі розділу «Конституційне право» нами показано, що у процесі навчання правознавства учнів профільних класів через практичне застосування знань розвиваються їхні комплексні предметні вміння. Так, при розв'язанні правової ситуації учні мають продемонструвати вміння шукати і застосувати конкретні положення нормативно-правового акта Конституції чи закону, складати юридичний документ, наприклад, заяву тощо.

Отже, можна зробити висновок, що практичне застосування знань на уроках правознавства є одним із компонентів оволодіння учнями

відповідними вміннями та навичками. При цьому засвоєні нові знання стають оперативними і дієвими. Практика викладання правознавства та наш багаторічний досвід свідчать: діти надають перевагу саме практичному застосуванню знань, що уможливорює наближення їх до реального життя.

Стаття не вичерпує всіх аспектів цієї проблеми. Подальших наукових і методичних розвідок потребує з'ясування таких питань, як ефективні методичні умови навчання правознавства учнів профільних класів, компоненти правової компетентності старшокласників та показники їхньої сформованості, прийоми активізації учнів на уроках та ін.

Література

1. *Державний* стандарт базової та повної загальної середньої освіти [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>
2. *Жидкова Н.М.* Формування предметних умінь із правознавства в учнів 9–10 класів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н.М. Жидкова; Інститут педагогіки НАПН України. – К., 2012. – 23 с.
3. *Концепція* профільного навчання в старшій школі [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/4827/
4. *Менчинская Н.А.* Психология усвоения знаний в школе [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://childpsy.ru/lib/books/id/9101.php>
5. *Мирнінко І.Г.* Викладання правознавства в загальноосвітніх навчальних закладах області у 2011–2012 навчальному році: Інструктивно-методичний лист / І.Г. Мирнінко. – Миколаїв: ОІППО, 2011. – 40 с.
6. *Організація* профільного навчання у сільських загальноосвітніх навчальних закладах: Науково-методичні рекомендації. – Київ: Генеза, 2005. – 218 с.
7. *Пишко О.Л.* Аналіз і розв'язання правових ситуацій на уроках з практичного курсу правознавства як засіб формування правових умінь дев'ятикласників // Права людини та громадянина в Україні: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Ніжин, 16 листопада 2012 року / Упоряд. О.С. Дудченко. – Ніжин: ПП Лисенко, 2012. – С. 220–225.
8. *Пометун О.* Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібник / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко; За ред. О.І. Пометун. – К.: А.С.К., 2004. – 192 с.: іл.
9. *Пометун О.І.* Правознавство: Підручник для 10 кл. / О.І. Пометун, Т.О. Ремех. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 224 с.
10. *Ратушняк С.* Правознавство (профільний рівень): Програма для загальноосвітніх навчальних закладів, 10–11 класи / С.П. Ратушняк, Т.О. Ремех; Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2010. – С. 49–95.
11. *Ремех Т.О.* Основи конституційного права в шкільних підручниках нового покоління / Т.О. Ремех // Проблеми сучасного підручника: Зб. наук. праць / [Ред. кол., головн. ред. В.М. Мадзігон, наук. ред. О.М. Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2001. – Вип. 11. – С. 558–568.
12. *Фрицький О.Ф.* Конституційне право України: Підручник / О.Ф. Фрицький. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 536 с.



Анонції

В'ячеслав МАЙОРСЬКИЙ

Практичне застосування знань учнями профільних класів суспільно-гуманітарного напрямку в процесі навчання правознавства

У статті розглянуто особливості навчання правознавства учнів профільних класів, висвітлено практичне застосування знань старшокласниками на уроках правознавства як важливої методичної умови ефективного навчання цього предмета в профільних класах. Теоретичні положення ілюструються прикладами з окремих тем. Автор подає власне бачення специфіки викладання розділу «Конституційне право» в 10-му класі (профільний рівень), що ґрунтується на власному багаторічному досвіді та узагальненні досвіду вчителів правознавства України.

Ключові слова: правознавство (профільний рівень), конституційне право, аналіз і розв'язання правових ситуацій, практичне застосування знань.

Вячеслав МАЙОРСКИЙ

Практическое применение знаний учащимися профильных классов общественно-гуманитарного направления в процессе обучения правоведению

В статье рассмотрены особенности обучения правоведения учащихся профильных классов и освещено практическое применение знаний старшеклассниками на уроках правоведения как важного методического условия эффективного обучения этому предмету в профильных классах. Теоретические положения сопровождаются примерами по отдельным темам. Автор представил собственное видение специфики преподавания раздела «Конституционное право» в 10-м классе (профильный уровень), опирающееся на собственный многолетний опыт и обобщение опыта учителей правоведения Украины.

Ключевые слова: правоведение (профильный уровень), конституционное право, анализ и решение правовых ситуаций, практическое применение знаний.

Vyacheslav MAYORSKYI

The practical application of knowledge by pupils profile classes of socio-humanitarian work in the learning process jurisprudence

The article is about features of studying the science of law to the pupils of profile classes. Theoretical lays show examples of different topics. The author shows his own vision of the specific teaching unit «constitutional right» the tenth form of the profile level that is based to his perennial experience and make general conclusion from experience of Ukrainian teachers of science of law.

Keyword: science of law (profile level), constitutional right, analysis and solution of right situation, practical use of knowledge.

У школах упроваджуватимуться факультативні курси для підсилення психологічної складової у вихованні дітей та учнівської молоді

Аналіз правопорушень, вчинених неповнолітніми, свідчить, що основними причинами протиправних дій є недостатній життєвий досвід, схильність до наслідування дорослих, не завжди позитивний вплив на дитячому оточуючому середовищі, намагання звільнитися від опіки батьків, віра в безкарність, недостатній рівень самокритичного ставлення до власних вчинків, хибна оцінка складних життєвих ситуацій тощо.

Враховуючи вищезазначене, Міністерство освіти і науки України рекомендує впроваджувати в загальноосвітніх навчальних закладах, починаючи з 2013/2014 навчального року, факультативні курси, орієнтовані на підсилення психологічної складової у вихованні дітей та учнівської молоді (лист МОН № 1/9-413 від 06.06.2013).

Для організаційно-методичного забезпечення викладання факультативних курсів працівники психологічної служби розробили переліки програм факультативних курсів, курсів за вибором та спецкурсів, рекомендованих для використання в початковій школі та електронні переліки програм факультативних курсів, рекомендованих для використання в основній і старшій школі у ЗНЗ.

Програми схвалені для використання у загальноосвітніх навчальних закладах науково-методичною Комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (лист ІІТЗО № 14.1/12-Г-165 від 15.05.2013 р.). Зміст програм представлений у варіантах з кількістю 17, 35, 52 та 70 годин, які реалізуються за рахунок годин варіативної складової навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Зазначений перелік програм друкуватиметься в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України», фахових науково-методичних журналах, а також буде розміщено на сайтах: www.mon.gov.ua, www.psyua.com.ua.

За інф. офіційного сайту МОН України